

Diferencijuoto mokymo idėja reformuojamoje mokykloje

Vytautas Bernotas

Vilniaus universitetas

Straipsnyje atskleidžiama diferencijuoto mokymo samprata, uždaviniai, būklė ir problemos dabartinėje bendrojo lavinimo mokykloje. Nurodomi sunkumai, su kuriais susiduria mokytojai, organizuodami diferencijuotą ugdymą, ir pateikiami kai kurie siūlymai, kaip juos įveikti.

Problema. Lietuvoje vyksta ekonominė, socialinė, kultūrinė pertvarka. Visą visuomeninį gyvenimą apimanti kaita paliečia ir žmogaus mokymą kaip vieną iš svarbiausių visuomenės gyvenimo aspektų. Šiandien kuriama permanentinė, mokymo diferencijavimu ir integravimu besiremianti švietimo sistema, kuri turėtų sudaryti sąlygas ugdytiniui laisvai pasirinkti mokymosi lygį, profilį, mokyklą.

Taigi vienas iš pagrindinių reformuotos mokyklos uždavinių – atsigręžti į žmogų kaip į absoliučią vertybę: padėti atsiskleisti vaiko individualybei atsižvelgiant į jo gebėjimus ir norus.

Pedagogų ir psichologų įrodyta, kad tik tada galima sudaryti palankias sąlygas intensyviai reikštis mokinių talentui, gebėjimams ir interesams, kai kiekvienas gali dirbti aukščiausiu sunkumų lygiu. Sprendžiant šią problemą gali būti svarbus diferencijuotas mokymas. Labai svarbu pastebėti gabius, talentingus mokinius, sudaryti visas reikiamas sąlygas atsiskleisti jų

talentams (Rajeckas, 2001). Juk talentas – tai ne tik asmenybės, bet ir tautos vertybė.

Mokymą būtina diferencijuoti ir dėl to, kad skiriasi mokinių gabumai, interesai, pagaliau gyvenimo sąlygos.

Mokymo diferencijavimas – ne nauja pedagoginė problema. Ji buvo aktuali ir anksčiau. Diferencijuotu mokymu Lietuvoje domėjosi filosofai ir pedagogai – A. Maceina, S. Šalkauskis ir kt. Bene didžiausią šios srities darbą atliko J. Laužikas (1974) ir L. Šiaučiukėnienė (1997). Jie labiau nagrinėjo teorines diferencijuoto mokymo problemas. Nors dabar Lietuvos mokyklose praktikuojamos kai kurios diferencijuoto mokymo formos, tačiau toli gražu nepakanka. Anot Dž. Brunerio (1962), kiekvienas vaikas nori mokytis, tačiau dažnai mokymo sistema nuslopina šį poreikį.

N. Proskurinos (1986) tyrimų duomenimis, net 23 proc. moksleivių nesuvokia pamokų metu atliekamų užduočių prasmės, nemažai jų mokymosi procese nėra aktyvūs. L. Šiaučiukėnienė (1997) teigia, kad „didelė dalis moki-

nių mokosi žemiau savo galimybių dėl netinkamo mokymo, negatyvaus mokytojo požiūrio ir neadekvačių mokymo programų, sudarytų neatsižvelgiant į individualias vaikų ypatybes“. Mokyklose diferencijuotas mokymas praktikuojamas retokai ir nėra sisteminas. Iki šiol nenustatytas diferencijuoto mokymo efektyvumas, jo taikymo metodika, neatskleista šio mokymo būklė remiantis mokyklų praktika. Todėl mūsų tyrimo **objektas** – moksleivių diferencijuotas mokymas kai kuriose Vilniaus miesto ir penkiose rajonų mokyklose. **Tyrimų tikslas** – nustatyti diferencijuoto mokymo būklę bendrojo lavinimo mokyklose. Šis tikslas konkretinamas tokiais **uždaviniais**:

1. Apibrėžti diferencijuoto mokymo sampratą.
2. Išryškinti kai kuriuos šio mokymo raidos bruožus.
3. Atskleisti diferencijuoto mokymo būklę remiantis mokyklų praktika.
4. Parodyti tolesnes šio mokymo tobulinimo gaires.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros, švietimo reformų dokumentų ir tyrimo duomenų analizė, mokytojų anketavimas, pokalbis, interviu, stebėjimas.

Diferencijuoto mokymo samprata

Diferencijuoto mokymo sistema grindžiama idėja, kad svarbiausia yra ne mokymas, ne žinių, mokėjimų ir įgūdžių formavimas, bet pats mokymasis. Taikydamas diferencijuotą mokymą mokytojas stengiasi padėti, palengvinti, skatinti mokymąsi, atskleisti mokinio polinkius, interesus, gebėjimus, padėti formuoti vaiko asmenybei ir realizuoti save (L. Šiaučiukėnienė, 1997). Vadinasi, mokymas diferencijuojamas

remiantis individualiu požiūriu į besimokantįjį – yra glaudus mokymo diferencijavimo ir individualizavimo ryšys.

Edukologijos tyrinėtojai diferencijuoto mokymo sąvoką traktuoja įvairiai. Antai L. Jovaiša knygoje „Pedagogikos terminai“ nurodo, kad „diferencijuotas mokymas – mokymo sistema, kai mokiniai suskirstomi homogeniškomis grupėmis pagal gabumus ar pagal polinkius ir interesus į atskiras mokyklas, arba toje pačioje mokykloje ar klasėje siekiant plėtoti jų individualias galias“ (L. Jovaiša, 1993). Anot V. Rajecko, „diferencijuotas mokymas – tokia mokymo kryptis, kai, atsižvelgiant į tipiškas mokinių savybes, sudaromos specialios mokymo grupės, kurios mokomos skirtingai (B. Bitinas, R. Rajeckas, J. Vaitkevičius, Z. Bajoriūnas, 1981). Panašiai diferencijuotą ugdymą traktuoja A. Budėnas (1991), T. Stulpinas (1995) ir kiti pedagogai.

Diferencijuoto mokymo sistemos centre yra žmogus (ugdytinis), kuris per šią sistemą sąveikauja su aplinka (L. Šiaučiukėnienė, 1997). Diferencijuoto mokymo turinys, metodai ir formos turi atitikti ugdytinio individualybės ir amžiaus tarpsnio ypatumus. Tai leidžia kiekvienam mokytis pagal savo potencines galimybes ir užtikrina mokymosi sėkmę.

Daugelis pedagogikos mokslininkų (L. Jovaiša, J. Laužikas, T. Stulpinas, L. Šiaučiukėnienė, M. Unt ir kt.) skiria vidinį (didaktinį) ir išorinį diferencijavimą. Anot J. Laužiko (1974), vidinis diferencijavimas vyksta klasės viduje, išorinis – tarp klasių, mokyklų. Taigi didaktinis mokymo diferencijavimas vyksta klasėje. Mokytojas dirba su stipriųjų (A), vidutinių (B) ir silpnųjų (C) mokinių grupėmis. Didaktinį mokymo diferencijavimą galima taikyti tam tikriems dalykams ir paskiroms

temoms. Čia derinamas frontalus, grupinis ir individualus darbas. Tokia diferenciacija grindžiama individualiomis namų ir klasės užduotimis, taip pat skirtingu mokymo turiniu.

Diferencijuotos pamokos schema gali būti įvairi, tai priklauso nuo pasirinkto pamokos tipo. J. Laužikas nurodo, kad pamoka gali būti: 1) nediferencijuota, 2) kai kurios jos dalys diferencijuotos ir 3) visa diferencijuota. Naujos medžiagos dėstymo diferencijuotos pamokos schema pateikiama 1 lentelėje:

1 lentelė. *Diferencijuotos pamokos schema*

Laikas	Pamokos eiga	
5–10 min.	Frontalus darbas su visa klase	
10–15 min.	A grupė dirba savarankiškai	Mokytojas dirba su B, C grupėmis
5–10 min.	Mokytojas dirba su A grupe	B, C grupės dirba savarankiškai
5–10 min.	A grupė dirba savarankiškai	Mokytojas dirba su B, C grupėmis
5 min.	Frontalus darbas su visa klase	

Iš lentelės matyti, kad iš pradžių mokytojas frontaliai visai klasei paaiškina dalyko esmę, po to stipriems mokiniams (A) skiriamas savarankiškas darbas, o kitoms grupėms (B, C) aiškinama detaliau. Tik paskui, trečiu etapu dauguma mokinių dirba savarankiškai, o mokytojas individualiai konsultuoja silpnesnius. Taigi diferencijuotoje pamokoje mokytojas tik dalį laiko skiria dirbti su visa klase frontaliai, o daugiau dirba su atskiromis grupėmis, joms atliekant savarankiškus darbus. Svarbiausias diferencijuotos pamokos elementas – užduočių paskirstymas pagal mokinių gebėjimus.

Diferencijuotoje pamokoje mokytojui keliaimi tokie reikalavimai:

1. Tiksliai suskirstyti medžiagą, atrinkti frontalias, grupinio ir individualaus darbo užduotis.

2. Žinoti mokinių gebėjimus, polinkius ir individualias ypatybes.

3. Turėti pakankamai vaizdinių priemonių ir medžiagos.

4. Sklandžiai derinti ir kaitalioti frontalių, grupinį ir individualų mokinių darbą.

Kai kurie diferencijuoto mokymo raidos bruožai

Mokymą diferencijuoti pradėta iš humanistinių paskatų, stengiantis atskleisti vaiko individualybę, skatinant jos teigiamų bruožų formavimąsi, sudaryti sąlygas atsiskleisti ugdytinio asmenybei. Tokio mokymo užuomazgų būta jau antikos laikais. Jų aptinkama Aristotelio, Platono, Sokrato ir kitų to meto mąstytojų veikaluose.

Pedagoginės psichologijos atstovai V. Šternas ir E. Klaparedas XX amžiaus pirmojoje pusėje dėjo diferencijuoto mokymo pagrindus. Jie tyrė individualias mokinių savybes. Tai labai svarbu organizuojant diferencijuotą vaikų mokymą. Pirmąsias diferencijuoto mokymo mokyklas Vokietijoje, Manheime, organizavo J. A. Zikingeris. Jis laikomas diferencijuoto mokymo pradininku. Šios mokyklos esmė – atskiros klasės stipriems bei gabiems ir silpniems mokiniams. XX amžiuje sukuriami įvairių diferencijuoto mokymo formų: Daltono planas, pagal kurį mokiniai mokosi savarankiškai, pasirinkę savo polinkius atitinkančią vieną iš trijų programų – siauriausią, normalią ir plačiausią; Jenos planas, pagal kurį vyksta individualus mokymasis.

Pastaruoju metu diferencijuoto mokymo idėjos vis labiau plinta Rusijos ir kitų Rytų šalių mokyklose. Jas nagrinėja V. Monachovas, V. Orlovas ir kt.

Diferencijuoto ir individualaus mokymo problema domimasi ir Lietuvoje. Ją nagrinėja J. Laužikas, T. Stulpinas (1995), V. Lama-

nauskas (1999), L. Šiaučiukėnienė (1997), A. Budėnas, J. Vaitkevičius ir kt.

Didžiausią darbą šioje srityje atliko J. Laužikas (1974). Jo teigimu, mokymo diferencijavimas yra socialinis, psichologinis ir pedagoginis reiškiny. Profesorius mokymo diferencijavimą glaudžiai siejo su mokinių pažinimu ir mokymo individualizavimu.

Didelį indėlį sprendžiant diferencijuoto mokymo problemą įnešė L. Šiaučiukėnienė. Ji tyrė teorinius ir praktinius šios problemos aspektus.

Nors diferencijuoto mokymo problemas nagrinėjo nemažai pedagogikos ir psichologijos mokslininkų, buvo iškelta daug vertingų idėjų, principų, kurie ir šiandienėje Lietuvos mokykloje tebėra aktualūs, bet nėra iki galo įgyvendinti.

Diferencijuoto mokymo būklė mokyklose

Diferencijuoto mokymo tyrimą atlikome Vilniaus miesto ketvirtojoje internatinėje mokykloje, Daukšos vidurinėje mokykloje ir penkioje rajonų mokyklose. Mokytojams buvo pateiktos anketos, stebėjome jų vedamas pamokas, organizavome pokalbius.

Tyrimo rezultatai pateikiami 2 lentelėje.

Iš lentelėje pateiktos medžiagos matyti, kad diferencijuotas mokymas šiandienėje reformuojamoje mokykloje praktikuojamas, deja, labiau epizodiškai, nesistemiškai. Taip yra todėl, kad:

1. Aukštosiose pedagogikos mokyklose šiuo klausimu nesuteikiama pakankamai žinių.
2. Mokytojams trūksta metodinių, o kartais ir pedagoginių žinių.
3. Stokojama mokomųjų priemonių – sunku padauginti reikiamą medžiagą diferencijuotam mokymui, ypač kaimo mokyklose.
4. Dalis mokytojų nežino, pagal kokius kriterijus sudaryti diferencijuoto mokymo grupes.
5. Labai trūksta metodinės literatūros. Mokytojas turi ne tik aiškinti, pasakoti, perteikti mokomąją medžiagą, bet ir patarti, orientuoti, konsultuoti. Tik tada mokiniai bus pratinami mąstyti, tirti, kurti, spręsti.

Taigi, tobulinant diferencijuoto mokymo sistemą, būtina sudaryti sąlygas mokytojui sėkmingai pereiti ne tik prie kūrybinių, tiriamųjų, bet ir prie diferencijuoto mokymo metodų.

Diferencijuoto mokymo tolesnio tobulinimo gairės

Tobulinant diferencijuotą mokymą reformuojamoje mokykloje būtina:

2 lentelė. Diferencijuoto mokymo būklės tyrimo rezultatai

Klausimai	Atsakymai
1. Ar praktikuojate diferencijuotą ugdymą?	30% mokytojų praktikuoja dažnai 12% – retai 58% – visai nepraktikuoja
2. Pagal kokius kriterijus sudarote mokinių grupes?	68,3% mokytojų pagal mokinių žinias 18,3% – pagal interesus 13,4% – grupių visai nesudaro
3. Kokius metodus ir priemones naudojate diferencijuotam mokymui?	63,4% – vadovėlių, papildomą literatūrą 30% – savarankiškus darbus
4. Ar praktikuojate diferencijuotas namų užduotis?	Praktikuoja 6,6% mokytojų
5. Kaip vertinate diferencijuotą mokymą?	28,3% – pagerėjo mokinių žinios 38,3% – išmoko savarankiškai dirbti 33,4% – mokymosi rezultatai pagerėjo nežymiai
6. Ar sudarote diferencijuoto mokymo programas?	25% mokytojų jas sudaro tik gerai besimokantiems mokiniams 21% – silpnai besimokantiems

1. Integruoti jį į visą mokymo procesą. Diferencijuotas mokymas turi būti atliekamas sistemingai ir tai daryti turi ne vienas ar keli mokytojai, o visas mokytojų kolektyvas. Šį darbą būtina koordinuoti: jo rezultatus sistemingai aptarti pedagogų tarybos posėdžiuose (išryškinti pasiektus rezultatus, atskleisti trūkumus, numatyti tolesnes diferencijuoto darbo gaires, dalytis darbo patirtimi).

2. Pakankamai išleisti gerų, pasirenkamų vadovėlių, kitų mokomųjų priemonių, dalijamosios medžiagos.

3. Sudaryti tinkamą vertinimo sistemą mokinių intelektui ir pažangumui nustatyti.

4. Aukštosiose pedagogikos mokyklose daugiau dėmesio skirti diferencijuoto mokymo pedagoginei ir metodinei problemai nagrinėti.

5. Mūsų pedagogams reikėtų labiau gilintis į diferencijuoto mokymo užsienio šalyse būdus bei kryptis ir bandyti jų patirtį naudoti savo darbe.

6. Daugiau dėmesio skirti bendravimo pedagogikai, nes stereotipinis bendravimas nepalankus diferencijuotam mokymui.

Apibendrinami galime daryti **išvadą**, kad diferencijuotas mokymas sietinas su viso mokymo proceso tobulinimu, visapusiškos, aktyvios, savarankiškos ir kūrybingos mokinio asmenybės ugdymu, su mokinių pažintinių interesų, mokymosi motyvų, atkaklumo ir ištvermės formavimu. Jis gali padėti optimizuoti visą mokymo procesą. Todėl bendrojo lavinimo mokykloje diferencijuotam mokymui turėtų būti skiriama kur kas daugiau dėmesio.

LITERATŪRA

1. Jovaiša L. Pedagogikos terminai. Kaunas, 1993.
2. Lamanas V. Integruotas gamtamokslinis mokymas: teoriniai ir praktiniai aspektai. Šiauliai, 1999.
3. Laužikas J. Mokinių pažinimas ir mokymo diferencijavimas. Kaunas, 1974.
4. Lietuvos švietimo koncepcija. Vilnius, 1992.
5. Stulpinas T. Ugdymo sistemos. Šiauliai, 1995.
6. Šiaučiukėnienė L. Mokymo diferencijavimo pa-

grindai // Acta Paedagogica Vilnensia. T. 3. Vilnius, 1996.

7. Šiaučiukėnienė L. Mokymo individualizavimas ir diferencijavimas. Kaunas, 1997.

8. Rajeckas V. Švietimas: raida, dabartis. Vilnius, 2001.

9. Rogers C. R. Freedom to Learn. New York, 1968.

10. Унт М. Индивидуализация и дифференциация обучения. Москва, 1990.

THE CONCEPT OF DIFFERENTIATED TEACHING AT SCHOOL UNDERGOING REFORM

Vytautas Bernotas

Summary

The paper deals with a didactic problem – differentiation in the teaching process at school undergoing educational reform. The aim of the study is to present a detailed analysis of the state of differentiated teaching at some schools of Vilnius and 5 districts.

The concept of differentiated teaching, its purposes and tasks are presented. The main causes of insufficient employment of differentiation in the educational

process are revealed, and further ways of solving the problem are proposed.

It has been established that differentiated teaching not only enables pupils to gain new knowledge from various sources of information, but also teaches them different ways of mastering knowledge, thus developing a self-reliant and creative personality.

Gauta 2001 07 05

Priimta 2001 09 25